

MIROŚŁAWA JOACHIMIAK

**RECENZJA KSIĄŻKI KRZYSZTOFA KUCHARSKIEGO
„GOSPODARSTWA WIELKOBSZAROWE
W WIELKOPOLSCE NA RYNKU ZBÓŻ I RZEPAKU
PO 2003 ROKU”**

WYDAWNICTWO UEP, POZNAŃ 2012

Recenzowana książka jest ciekawą pozycją, która w sposób wszechstronny analizuje sytuację ekonomiczną gospodarstw wielkoobszarowych w Wielkopolsce na rynku zbóż i rzepaku. Książka zasługuje na uwagę, ponieważ niewiele jest tego typu dostępnej literatury. Jako metodę badań autor wybrał analizę czynnikową, którą wykorzystał jako narzędzie objaśniające zmienność warunków produkcyjno – ekonomicznych gospodarstw wielkoobszarowych z terenu województwa wielkopolskiego. Wykazuje dobre przygotowanie warsztatowe oraz znajomość metod statystycznych i ich umiejętne wykorzystanie. Przeprowadzona analiza czynnikowa metodą głównych komponentów została przeprowadzona dla sześciu przekrojów czasowych. Autor skoncentrował się na wynikach ekonomicznych gospodarstw. Przeprowadził to w sposób dokładny, biorąc pod uwagę 32 cechy, które zostały uwzględnione w analizie czynnikowej. Trzy pierwsze rozdziały są teoretycznym wstępem do badań empirycznych drugiej części niniejszego opracowania. Wartością dodaną pozycji jest znacznie szerszy zakres opisanych rozważań teoretycznych wybiegający poza postawione hipotezy oraz analizy ekonomiczne w czwartym i piątym rozdziale. Każda część pracy jest zakończona trafnym podsumowaniem, porządkującym informacje w nim zawarte. Struktura pracy jest przemyślana i logiczna, zastosowano sprawnie zasadę poprzednika i następnika. Autor opierając się na dedukcji, przechodzi od nakreślenia ogólnej sytuacji makroekonomicznej do analizy ekonomicznej poszczególnych gospodarstw wielkoobszarowych. W całym opracowaniu wykorzystano dane z Głównego Urzędu Statystycznego, powszechny spis rolny 1996 i 2002. Ponadto w pracy zostały zamieszczone opracowania statystyczne IERiGŻ w Warszawie, opracowania Sekcji Analiz Ekonomicznych Polityki Rolnej FAPA, opracowania Krajowej Federacji Producentów Zbóż i Rzepaku.

Autor postawił trzy hipotezy badawcze, które zostały pozytywnie zweryfikowane:

- po pierwsze, wieloletnie tendencje rozwoju na rynku i zbóż i rzepaku w Polsce zależą w większym stopniu od powierzchni zasiewów i wielkości plonowania, tj. czynników naturalnych, niż od czynników koniunkturalnych występujących w gospodarce,

- po drugie, czynnikami, które w największym stopniu odpowiadają za relacje nakładów i wyników w gospodarstwach wielkoobszarowych, są czynniki zasobowe związane z arealem, zatrudnieniem, majątkiem, inwestycjami, a dopiero w dalszej kolejności czynniki efektywnościowe,
- po trzecie, najwyższa efektywność produkcyjno – ekonomiczną osiągają gospodarstwa największe obszarowo dzięki wykorzystywaniu „efektu skali”, który kreuje kosztową przewagę względem konkurencji i zwiększa reprodukcję rozszerzoną gospodarstw.

Tytułem wprowadzenia autor opisuje otoczenie makroekonomiczne rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce po 1998 roku. Zawarto tu informacje dotyczące najważniejszych wskaźników cząstkowych określających stan i dynamikę procesów gospodarczych, czyli panującą koniunkturę i otoczenie makroekonomiczne, do których należą: produkt krajowy brutto, stopa inflacji, stopa bezrobocia, realna stopa procentowa, *terms of trade* (efekt cenowy), natomiast w odniesieniu do sektora rolnego należy zaliczyć wskaźnik nożyc cen w rolnictwie i dynamikę produkcji globalnej rolnictwa. Autor zwraca uwagę na wpływ akcesji Polski do Unii Europejskiej na rynek zbóż i rzepaku, który zaznaczył się wieloma pozytywnymi skutkami dla rolnictwa wpływając na tempo poprawy koniunktury.

Kolejno autor analizuje sytuację produkcyjno-ekonomiczną na rynku zbóż i rzepaku w Polsce po 1998 roku. Wydawałoby się, że otoczenie makroekonomiczne oraz czynniki je opisujące, jak wspomniany PKB, inflacja czy bezrobocie będą miały istotny wpływ na rynek zbóż i rzepaku. Jednak jak wykazał autor, procesy zachodzące na rynku zbóż i rzepaku zależały przede wszystkim od wielkości zbiorów, to zaś determinowane było przez wielkość plonowania oraz zasiewów. Wykazano, że między cenami i wielkością zasiewów rzepaku wystąpiła istotna zależność. Potwierdziło się również, iż wysoka (niska) cena w danym roku powodowała zwiększenie (zmniejszenie) zasiewów na następny rok, co skutkowało spadkiem cen w następnym roku i obniżeniem opłacalności produkcji.

Następnie scharakteryzowano instytucjonalne zaplecze rynku zbóż i rzepaku w Polsce przed akcesją i po akcesji do Unii Europejskiej. Głównymi podmiotami na rynku zbóż i rzepaku są gospodarstwa rolne, zakłady przetwórcze oraz rynek hurtowy i giełdy towarowe. Należy zdawać sobie sprawę z tego iż, gospodarstwa w Polsce charakteryzuje duże rozdrobnienie agrarne. Gospodarstw wielkoobszarowe przedstawione w tej pracy są nieliczne i ich sytuacja ekonomiczna, zaplecze finansowe, wyposażenie w sprzęt znacznie odbiega od sytuacji przeciętnego gospodarstwa. Średnia gospodarstwa rolnego w roku 2002 oraz 2007 wynosił powyżej 5 ha UR. Jest to powierzchnia zbyt mała, gdyż u krajach zachodnich mówi się o minimalnej powierzchni 100–150 ha. Gospodarstwa wielkoobszarowe w odróżnieniu od gospodarstw rodzinnych bardziej przypominają przedsiębiorstwa. Spowodowane jest to nie tylko skalą posiadanych użytków rolnych, wielkością produkcji, sposobem zarządzania ale przede wszystkim zasobami ludzkimi wykorzystywanymi podczas produkcji. W gospodarstwach posiadających kilkaset, a niejednokrotnie po kilka tysięcy ha użytków rolnych istnieje konieczność

zatrudnienia pracowników. To co jest interesujące, z czego nie zawsze zdajemy sobie sprawę, to forma własności, która jak wykazał autor ma duże znaczenie podczas zarządzania zasobami ludzkimi. Z danych przedstawionych w opisywanej pozycji, jak i przeprowadzonych badań w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarski Żywnościowej wynika, że najwyższe zatrudnienie i płace występowały w gospodarstwach „państwowych”, czyli administrowanych oraz jednoosobowych spółkach agencji (ANR). Autor w swojej pracy dowiódł, że zasób pracy miał duże znaczenie w podmiotach należących do Skarbu Państwa.

Autor zwraca uwagę na przyszłość w rozwoju produkcji rzepaku ze względu na zapotrzebowanie na biopaliwa (Dyrektywa 2003/30/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 8 maja 2003 roku w sprawie wspierania użycia w transporcie biopaliw lub innych paliw odnawialnych). Wykazuje również, iż bardzo duże znaczenie w rentowności gospodarstw wielkoobszarowych oraz wpływ na ich wynik finansowy we wszystkich badanych gospodarstwach miały dotacje, jakie gospodarstwa otrzymywały z tytułu płatności obszarowych, ponieważ gdyby nie dopłaty bezpośrednio do produkcji rolnej, liczba deficytowych gospodarstw przekraczałaby w niektórych latach 50%. Należy dodać, iż gospodarstwa wielkoobszarowe są o tyle w lepszej sytuacji od małych gospodarstw rodzinnych, iż dopłaty – ze względu na ich wysokość – mogą wystarczać na większe inwestycje, w małych – zaspakajają jedynie bieżące potrzeby bądź pełnią nawet funkcje socjalne.

W drugiej części pracy dokonano konkretyzacji rozważań teoretycznych, poprzez analizy empiryczne gospodarstw wielkoobszarowych z terenu Wielkopolski, które zajmują się produkcją zbóż i rzepaku. Główną zastosowaną metodą badawczą była analiza czynnikowa metodą głównych komponentów. Na podkreślenie zasługuje również użycie następujących metod statystycznych i wskaźników natężenia: analizę struktury (w tym przede wszystkim miary tendencji centralnej i zróżnicowania), analizę korelacji liniowej, miary średnie w szeregach czasowych i miary dynamiki. Zauważyć należy, iż analiza została wykonana dla sześciu lat, tym samej ujęta dynamicznie. Zdecydowana większość opracowań, w których zastosowano analizę czynnikową, ujmuje statycznie problem badawczy. Autor wykonał badania ankietowe dla 35 gospodarstw. Źródłem informacji były podstawowe sprawozdania finansowe, takie jak bilans i rachunek zysków i strat, oraz informacje dodatkowe pochodzące z gospodarstw, wynikające z przeprowadzonej ankiety wywiadu z kierownictwem jednostek. Przyjęto zasadę, według której za gospodarstwa wielkoobszarowe uznano podmioty powyżej 500 ha. Autor wziął pod uwagę 32 cechy charakteryzujące gospodarstwa w analizie czynnikowej dla lat 2003–2008. W przypadku badanej zbiorowości gospodarstw wyodrębniono pięć niezależnych od siebie czynników, odpowiednio dla każdego z badanych lat, które w największym stopniu charakteryzowały zmienność warunków produkcyjno-ekonomicznych. Wyjaśniają one około 67% zasobu zmienności wspólnej w odniesieniu do każdej z analiz. Największe znaczenie miał zasób użytkowanych gruntów dla wszystkich przekrojów czasowych, wyjaśniał bowiem blisko 29% zasobu zmienności wspólnej, czynnik inwestycje w majątek trwałe i obrotowy – ponad 21%, czynnik zasób pracy – blisko 17%, czynnik opłacalność gospo-

darowania – około 15%, czynnik skala produkcji rzepaku – 11%, zaś wartość nakładów plonotwórczych – 6% zasobu zmienności.

Słusznie zostało zauważone, że rozwój gospodarstw i ich efekt ekonomiczny zależał w większym stopniu od powierzchni zasiewów i wielkości plonowania, czyli czynników naturalnych, niż od czynników koniunkturalnych występujących w gospodarce. Wykazano iż decydujący wpływ na rozwój gospodarstw miały następujące czynniki zasobowe: zasób użytkowanych gruntów, inwestycje w majątek trwałe i obrotowy oraz zasób pracy, a w dalszej kolejności czynniki efektywnościowe związane z opłacalnością gospodarowania czy skala produkcji (w tym przypadku uprawy rzepaku). Nie zauważono natomiast nagłej skokowej reakcji na zmieniające się warunki opłacalności produkcji. Jednak doświadczenia światowe pokazują, że możliwości rozwojowe rolnictwa, w tym również badanego rynku zbóż i rzepaku, w coraz mniejszym stopniu wynikają właśnie z opisanych uwarunkowań, natomiast coraz bardziej zależą od polityki makroekonomicznej. Gospodarstwami, które w najlepszy sposób dostosowywały się do zmiennych warunków wyznaczonych przez otoczenie makroekonomiczne, regulacje rynkowe na rynku zbóż i rzepaku oraz instytucjonalne zaplecze dla tego rynku, były gospodarstwa największe obszarowo. Z drugiej strony należy zdawać sobie sprawę z tego, iż nie jest to komplementarne z europejskim modelem rolnictwa (EMR) według założeń którego istotne jest: zapewnienie sektorowi rolnemu konkurencyjności na rynku światowym (bez nadmiernych subsydiów); posługiwanie się przyjaznymi dla środowiska metodami produkcji i jednocześnie wytwarzanie produktów wysokiej jakości; zróżnicowanie pod względem form, zorientowanie na zachowanie walorów obszarów wiejskich i ich żywotności ekonomicznej (m.in. w zakresie zatrudnienia); podleganie bardziej przejrzystej (uproszczonej) polityce rolnej, wyraźnie oddzielającej obszar decyzji na poziomie Wspólnoty od decyzji na poziomie poszczególnych krajów; uzasadnienie wydatków na politykę rolną przez ukazywanie korzyści (świadczeń), jakie społeczeństwo otrzymuje od rolników. Z recenzowanej monografii można wywnioskować jak gospodarstwa wielkoobszarowe wpisują się w ten model rolnictwa. Są to jedyne gospodarstwa, które są w stanie spełnić pierwsze założenie. Uzyskane oceny odnoszą się do gospodarstw wielkoobszarowych o dużym potencjale produkcyjnym. Gospodarstwa te nie są przeciętnymi gospodarstwami w kraju czy regionie. Na ich podstawie można jedynie wnioskować o osiągniętych wynikach produkcyjno – ekonomicznych, o możliwościach dostosowania do nowych warunków makroekonomicznych oraz określić tendencje rozwojowe. Zaskakującym jest to, że to właśnie gospodarstwa wielkoobszarowe wykorzystując „efekt skali”, gdzie występują znaczne rezerwy, są bardziej niezależne od sytuacji zewnętrznej panującej na rynku. Sytuacja makroekonomiczna, rynkowa silniej oddziałuje na małe gospodarstwa.

*Mgr Miroslawa Joachimiak
Oddział Regionalny Agencji Restrukturyzacji
i Modernizacji Rolnictwa w Poznaniu
miroslawa.joachimiak@arimr.gov.pl*